

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF PHENOMENOLOGY AND ANALYTIC PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF HUSSERL PHENOMENOLOGY

HUSSERL FENOMENOLOJİSİ BAĞLAMINDA FENOMENOLOJİ VE
ANALİTİK FELSEFENİN BENZERLİK VE FARKLILIKLARI

Abdulhan ÜNLÜSOY¹

Abstract

The purpose of this study is to show that there are some common points of analytical tradition with phenomenological tradition as two philosophical traditions which are known as totally unlike to each other. It can be said for both tradition that are child of modernism and move from some common roots. Both share the view of that philosophy is an a priori descriptive discipline. They both stand against absolute psychologism and idealism. Both traditions assume that semantic field forms the basis of philosophical research. The relevance of words to things, theorems to world and all to intentionality form two tradition's common field. In this context, two traditions try to approach to the semantic field in terms of perception, mind, consciousness and intentionality. The topic that these two traditions that stand against psychologism and idealism can not agree is phenomenological tradition stands against naturalism while analytic tradition emphasises naturalism.

Keywords: Husserl, Phenomenology, Analytic Philosophy, Intentionality, Philosophy.

Özet

Bu çalışmanın amacı, birbirine taban tabana zıt iki felsefi gelenek olarak bilinen fenomenolojik gelenekle analitik geleneğin bazı ortak noktalara sahip olduğunu göstermektir. Her iki geleneğin de modernizmin çocuğu olduğu ve ortak bazı köklerden hareket ettiği söylenebilir. Her ikisi de felsefenin a priori deskriptif bir disiplin olduğu görüşünü paylaşır. Her ikisi de mutlak psikolojizm ve idealizmin karşısında konumlanır. Her iki gelenek te felsefi araştırmanın temelini anlam alanının oluşturduğunu kabul eder. Kelimelerin şeylerle, önermelerin dünyayla ve hepsinin yönelimsellik ile olan ilgisi, iki geleneğin ortak alanlarını oluşturur. Bu bağlamda her iki gelenek te anlam alanına algı, zihin, bilinç ve yönelimsellik açısından yaklaşmaya çalışır. Psikolojizm ve idealizmin karşısında yer alan bu iki geleneğin anlaşamadıkları konu ise, analitik geleneğin naturalizme vurgu yaparken fenomenolojik geleneğin naturalizmin karşısında yer almasıdır.

Anahtar Kelimeler: Husserl, Fenomenoloji, Analitik Felsefe, Yönelimsellik, Felsefe.

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığında Öğretmen, abdulhanunlusoy@gmail.com

GİRİŞ

Düşünce tarihindeki bütün düşünce gelenekleri için geçerli olan şey, fenomenoloji için de geçerlidir. O da genel bir fenomenolojik tartışmadan bahsetmenin olanaksızlığıdır. Genel bir fenomenolojik tartışmadan bahsetmek yerine, belirli bir düşünür ya da düşünürlerin fenomenoloji “*anlayışı*”ndan bahsetmek daha yerinde bir durumdur. Hatta bu tür zorlukların son tahlilde de geçerli olduğunu iddia edenler vardır. Onlara göre, bütün bireysel felsefelerdeki kaçınılmaz zorluklar sebebiyle belirli bir düşünürün fenomenolojisini ele almak da zordur(Pettit, 1972, s. 241). Bu sebeple araştırmacıların fenomenoloji alanında genel yargılardan kaçınması gerekir.

Bu bağlamda biz de, fenomenolojik tartışmalara girdiğimiz bu çalışmada, genel fenomenolojik tartışmalar yerine fenomenolojinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Husserl üzerinden fenomenolojik eleştiri ve değerlendirmelerin yapılmasının daha iyi olacağı kanaatindeyiz. Bunu yaparken bütün bireysel felsefelerdeki kaçınılmaz zorlukların, fenomenoloji alanında, Husserl için de geçerli olduğunu akıldan tutarak Husserl fenomenolojisinin bir değerlendirmesini yaparak oradan fenomenolojik yaklaşımın empirizmle olan ilgisine değinmeye çalışacağız. Daha sonra ise fenomenoloji ve analitik felsefenin benzerlikleri ve farklılıkları ele alınmaya çalışılacaktır.

1. HUSSERL FENOMENOLOJİSİ BAĞLAMINDA FENOMENOLOJİNİN ELEŞTİRİSİ

Fenomenolojik yöntem diye bilinen yöntemin başlatıcısı olarak Brentano kabul edilse de fenomenolojiyi asıl kuran ve geliştiren Husserldir. Husserl’e göre fenomenoloji, her şeyden önce bir metot ve zihinsel bir tutumun ifadesidir. Daha doğru bir ifade ile fenomenoloji, Husserl’e göre, felsefi bir metot ve filozofik zihni bir tutum olarak anlaşılmıştır. Husserl’e göre fenomenoloji terimi, bilimsel disiplinlere yönelik fonksiyonel bir sistem anlamında, bir bilimin ifadesi olarak ele alınır(Pettit, 1972, s. 241). Şu ayrıma dikkat çekmek önemlidir: Husserl, fenomenolojiyi, zihnin işleyişinin temel fonksiyonlarının bir analizi olarak Brentano’dan farklı olarak psikolojiye değil de felsefeye daha yakın görür. Husserl’e göre fenomenolojinin bahsi geçen bu özelliğinin dışında, onun a priori olması ve araştırmalarının hassas bir bilim niteliği taşıması da önemli bir özelliğidir(Ryle, 1976, s. 18). Kısacası Husserl’in fenomenoloji alanında yapmaya çalıştığı şey, kendinden öncekilerin yapamadığı bir şeydir. O da şudur: Bilincin araştırılmasında psikolojik metotlarla felsefi metotları birbirinden ayırmak. Ve bunu yaparken de bu gayretin hipotetik ve spekülatif bir tarzda değil de analitik bir tarzda işlenmesini sağlamak(Ryle, 1976, s. 21).

Husserl’in fenomenolojik yöntemini kurarken yaptığı ilk şey bilgi üzerine, bilginin “*bilgisi*” üzerine eğilmek olmuştur. Bunu yapmak, aslında, bilgiyi tartışma konusu edinmektir. Bu hususta şu ayrıma dikkat edilmelidir: Bilgiyi tartışma konusu edinme, bilginin yadsınması anlamına gelmez. Bu anlamda Husserl’in ilk ele aldığı konu, bilginin, var olanlarla olan ilgisi konusudur. Husserl, bilginin varolanlarla olan uygunluğu konusunun problemlili olduğunu görmüş ve ilk olarak, her türlü bilginin, başlangıçta bir kenara bırakılması gerektiğini savunmuştur. Burası ona göre bir sıfır noktasını ifade eder. Husserl’in bu başlangıç noktası, Descartesçi *cogito*’yu çağırıştır. *Cogito*, dolaysız olarak kavranan bir bilgiyi ifade etmesi bakımından ilk mutlak verilmişlik olarak nitelenir(Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, s. 32-33).

Fenomenolojinin temel amacı bilgide açıklıktır. Fenomenoloji, bilimsel açıklığı sağlamak amacıyla felsefeyi, bilinçli insan edimlerinin tanımlandığı bir tecrübenin konusu yapar. Bunu yaparken o, insan edimlerinin objektif ve subjektif görünüşlerine riayet etmeye çalışır. Bu sebeple fenomenoloji, belirli algı tipleri (görme, işitme v.b. gibi) ve bu algı tipleriyle ilgili belirli olgu tiplerinin (şekil, renk, ses v.b. gibi) tanımlanması ve onların deneyimleri ile ilgilidir. Fenomenolojik programda felsefe,

bilinçli insan davranışlarının bir araştırması olarak deneyimsel ve deskriptif bir araştırma metodudur(Pettit, 1972, s. 242). Ancak bu noktada insan deneyimleri ile ilgili olarak şuna dikkat edilmelidir: Fenomenolojinin anladığı anlamda hiçbir şekilde tanımlanmamış deneyimler olduğu gibi hiçbir tecrübenin konusu olmayan tanımlar ve kavramlar da olabilir(Pettit, 1972, s. 244).

Fenomenoloji, kendisine alan olarak fenomenler dünyasını seçmiştir. Alan itibariyle fenomenoloji, doğal bilimlerin alanına taban tabana zıt bir alana sahiptir. Dolayısıyla bu iki alanın sahip olduğu içeriğin kavranması, birbirinden farklı metodolojilere sahip olmayı gerektirir. Fenomenolojinin konusunu teşkil eden fenomenler, gözleme konu olan fenomenler değildir. Fenomenolojinin alanına giren fenomenler, daha ziyade, bilince konu olan ve algılanamayan fenomenlerdir. Bu anlamda fenomen, algısal ve empirik dünyaya konu olan nesnelere özlerini ifade eder. Bu fenomenler, empirik bir varlığın karşılıkları olarak reel bir karakter taşımayıp refleksiyon sayesinde bilinirler. Asıl olarak fenomenoloji, yöntemsel olarak bize, dolaysız olarak verilenleri betimlemeye çalışır. Bu anlamda o, dolaysız üzerine kavramlar ve kategoriler geliştirmeye çalışır. Dolayısıyla fenomenolojik kuramda eidetik sezginin önemli bir yeri vardır. Eidetik sezgi, bilimler ve bilimsel yöntemle keşfedilemeyen bir alan olan “*mutlak özler alanı*”nı keşfetmeye olanak veren fenomenolojik yöntemin bir evresidir.

Fenomenolojinin alanı, doğa bilimlerinin alanı gibi hazır bir alan değildir. Fenomenoloji, bu sebeple kendi yöntemine, kendi konusuna, bir anlamda kendi “*logos*”una sahip bir metodolojidir. Fenomenolojik yöntemde bilinç, refleksiyon sayesinde, Kartezyen felsefenin anladığı anlamdaki epistemoloji alanında var olan bir düâaliteden kurtulur. Bu düâalite, Kartezyen felsefede önemli bir yeri olan özne-nesne düâalitesidir. Fenomenolojik refleksiyonda, Kartezyen felsefeye hâkim olan bu özne-nesne düâalitesi ortadan kaldırılmıştır.

Fenomenolojik yöntemde göre varlık, fenomenle eşitlenir. Bu yöntemde her bir bilinç yaşantısı, belirli bir nesneyi, yaşantı olarak içerir. Eğer o nesne, incelenmek isteniyorsa, nesneyi dışarıda aramak yerine, bilince dönülmek zorundadır. Bu yüzden özler, “öz”leri gereği bir yönelimin sahibidirler. Dolayısıyla her nesne, bir öz olarak vardır. Özlerin bilimi olarak fenomenolojik yöntemde varoluşla ilgili paranteze alma, ontik-epistemolojik bütün zeminin paranteze alınması suretiyle fenomenin bütün ilineksel bağlarından koparılarak saf özüne ulaşmak gayesini taşır.

Fenomenolojideki öz, sezgi yoluyla elde edilen bir yaşanmışlığa dayanır. Bu yaşanmışlığın metafiziksel bir bağlamının olduğunu söylemek yanlıştır. Plâtoncu bir kavram realizmiyle de ilgisi bulunmaz. Öz, sadece, içinde “*şeylerin kendisinin*” kökensel bir veriliş içinde bana açıldığı şeydir(Lyotard, 2007, s. 20).

Öz bilgisi olarak Husserl’e göre bütün bilimlerin temeli, fenomenolojidir. Çünkü her bilimin alanı, o alanın öz ontolojisine dayanır. Öz ontolojisi, bütün bilimlerin temelidir. Her duyusal ya da empirik bilimin en son teorik temeli, öz ontolojisiyle ilgilidir. Bu tür öz ontolojisinin temeli de fenomenolojiye dayandığı için fenomenoloji, bütün bilimlerin temeli sayılır. Yalnız fenomenoloji, bazı bilimlerde doğrudan, bazı bilimlerde ise dolaylıdır. Felsefe, mantık ve psikolojide doğrudan; diğer bilimlerde dolaylıdır(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, s. 16).

Fenomenoloji, Brentanoda, felsefede kesin bir metot arayışıyla başlamıştır. Ona göre bilimlerdeki kesinlik 3. şahıs perspektifleri ya da 3. şahıs perspektiflerine uygunlukla ölçülürken Brentano, bunun yanlısı olduğunu savunarak, deneyimin sahibi olan insana, dolayısıyla psikolojiye dönülmesi gerektiğini savunmuştur(Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, s. 7).

İnsan bilimlerinin metodoloji problemi, insan bilimleri alanındaki nesnelere, kendi bireyselliği ve tikelliği içinde erişilebileceği ön kabulüne dayanır. Husserldeki doğal

bilimler-felsefi bilimler ayırımının temelinde, bu iki alanın altında yatan farklı bakış açıları vardır. Birincisinde doğal tinsel bakış, ikincisinde felsefi bakış etkindir. Doğal tinsel bakış olarak isimlendirilen tutum, bilgi eleştirisine karşı ilgisizdir. Bu bakış açısında doğal verilmiş olan şeylere bir yönelim söz konusudur(Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, s. 45). Fenomenolojiye göre bilimler ve felsefe, ontik ve epistemolojik sorunlar yaşamaktadır. Bu tür sorunların çözümü, temelde, yöntem sorununun aşılmasıyla mümkündür. Husserl'e göre nesnel bilgilerin bir aşkınlık problemi vardır. Bu sorun şöyle tarif edilebilir: Bilgi, nasıl intersubjektif anlamda kendi dışına çıkabilir. Bilgi, bilincin kendi dışındaki bir başka varlığa (bilince) nasıl ulaşabilir?(Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, s. 33).

Fenomenoloji, öz'ün bilgisini ararken individüel olanı ayraç içine alır. İndividüel bir alanda tezahür eden öz'e ulaşmaya çalışır. Bu açıdan fenomenoloji, hem empirik alandan hareket eder hem de empirik alanın dışındaki bir alan olan a priorik alanla ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında fenomenolojik tutumda Kantçı bilgi teorisiyle benzerlikler bulmak mümkündür(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, s. 16). Bu durum Husserl tarafından şöyle formüle edilir: **"...Fakat şunun bilinmesi çok önemlidir: Özgörüsü (Wesensschauung), algılama, hatırlama ya da benzer aktlar anlamındaki "deneyim"den; ve de anlamı bakımından, deneyim alanındaki teklerin individüel varlıklarını varoluş olarak öne süren deneysel genellemeden daha az olan bir şey değildir. Görü, özü özvarlığı olarak kavrar ve kesinlikle varlığı gerektirmez. Bundan dolayı özbilgisi, hiçbir şekilde bir olaylar bilgisi (matter-of-fact bilgisi) değildir. Onda individüel (yani doğal) varlıkla ilgili en ufak bir iddia ileri sürülemez. Özgörüsünün dayanağı, daha doğrusu hareket noktası, örneğin algının, anımsamanın, yargının vb.nin özü söz konusu olduğunda, bir algı, bir anımsama, bir yargının algısıdır. Fakat bu, "açıkça" sırf bir hayal de olabilir; deneyim alanında yer almayan, var olmayan bir hayal."** (Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, s. 57).

Soyutlama ve genellemenin oldukça etkin kullanıldığı fenomenolojik yöntemin temeli fiksiyondur. Bu, şunu ifade eder: Reel varlık hakkında fenomenolojinin söyleyebileceği hiçbir şey yoktur. Fenomenolojik yöntemdeki özler hakkındaki bilgi, reel varlıklar hakkında suskundur. Reel varlık alanında fenomenoloji, hiçbir şey söylemez. Fenomenoloji için varolan şeylerin özleriyle, hayal ürünü olan şeylerin özleri arasında hiçbir fark yoktur. Örneğin yuvarlak olan kare bile fenomenolojinin öz alanının konusu olabilir(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 1995, s. 14-15).

Husserl, fenomenolojinin özkavrama metodolojisinin lehine şunları yazar: **"Fenomenolojik özkavraması ile sonsuz bir çalışma alanının açıldığını ve bilimin, bütün dolaylı sembolleştiren ve matematikleştiren yöntemlere, sonuç çıkarma ve kanıtlama aparatına başvurmadan da, en kesin ve gelecekteki bütün felsefeleri belirleyecek bilgileri kazandığını görüp tanımaktır."** (Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 1995, s. 80).

Fenomenolojinin öz (esence) kavramına yapılan epistemolojik bir eleştiri olarak ise şu söylenebilir: **"Şöyle şöyle olmak", "şu şekilde olmak"**, aslında, nesnel ya da nesnelere özelliklerinin görünüşlerinin bir konusu olarak ele alınmalıdır. Çünkü bu ifadeler, ifade edilene yönelik her şeye işaret etmeyip kısmen işarette bulunur. Dolayısıyla sezgisel öz fikri, yanlıştır. Çünkü biz, algıda, iki unsur; algılanan ve algılayan açısından, bize, öz'ün tamamının bilgisini verecek bir deneyimden yoksunuzdur. Dolayısıyla öz, algıya ait bütün görünüşlerin tamamını kapsayamaz. Bu durum fenomenolojik yöntemin öz fikrine karşı bir eleştiri olarak alınabilir. Ancak fenomenolojinin bütün teorik görüşlerinin tamamının bu fikre bağlı olduğunu söylemek te yanlıştır.

Ryle'e göre Husserl'in fenomenolojisi, immanent ve transandant algı olmak üzere iki tip algının etkin varsayıldığı ve dünyanın, bu iki kutup dışında başka bir varlığının olmadığını savunan bir gayrettir. Fakat fenomenolojik analizlerle ne birine ne de ötekine vâsıl olunmuştur(Ryle, 1976, s. 28). Ama fenomenoloji konusunda yapılan en ciddi eleştirisi, fenomenolojinin Husserl'in elinde egosentrik bir metafiziğe büründüğüdür(Ryle, 1976, s. 24).

Şuranın altı çizilmelidir ki Husserl'e göre felsefenin bir bilim olmasının önünde iki büyük engel vardır. Bunlardan ilki tarihselcilik diğeri ise doğalcılıktır. Hatta daha radikal bir biçimde Husserl, doğalcılığı, felsefeyi bir bilim yapma idealine sahip olmasına rağmen, tarihselcilğe göre daha tehlikeli bulur. Buna rağmen Husserl'in en büyük hatası, egosentrik bir idealizme saplanıp kalmasıdır. Şu söylenilebilir: Husserl, yöntem itibarıyla kısır bir transandantal metoda saplanıp kalmıştır. Bu durum Husserl'in realiteden kopuk bir özne felsefesi geliştirmesine sebep olmuştur.

2. FENOMENOLOJİNİN EMPIRİSİZMLE İLİŞKİSİ

Felsefenin empirik karakteri, genellikle İngiliz felsefesiyle anılır. Bu empirik karakterin, son yıllarda zuhur eden fenomenalizm akımıyla doğrudan bir ilişkisinin olduğu söylenebilir. Yine son yıllardaki Analitik Felsefe akımının da bu empirizmle bir ilgisi olduğu söylenir. Ancak Analitik Felsefenin açık bir şekilde katı empirik bir karakterin sahibi olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Analitik felsefeye uygun bir karakter olarak bilinen empirizmin bizzat kendisinin, empirik açıdan problematik olduğu aşikârdır. Bu hususta daha radikal bir söylem fenomenoloji için geçerlidir. Şöyle ki, fenomenolojinin yeni ve radikal bir empirisizm türü olduğu söylenir. Bunun delili olarak alınabilecek şey şudur: Fenomenolojinin "fenomenlere dönmek gerekir" çağrısı, empirisizmin odağındaki tartışmalı bir konudur(Durfee, 1976, s. 5-6).

Yukarıda fenomenolojiyle ilgili olarak empirizm alanında söylenen şeylerin aksine Husserl, hayatı boyunca natüralist doğa görüşünün ve bu görüşün bilim anlayışının katı eleştiricisi olmuştur. Ona göre natüralist doğa görüşünün her şeyi doğa açısından analize kalkışı, tin bilimlerinin ise her şeyi tinsel açıdan analize kalkışı yanlış bir tutumdur. Var olan her şey ya fiziksel, ya da psişiktir. Aslında psişik olan, fiziksel olanın bir yan olayı, onun bir paralelidir. Dolayısıyla bütün bir varlık alanı, psikofizik bir doğadan ibarettir. Ve kesin yasalarla açık bir şekilde yönetilebilir. Natüralist görüşün hatası, bu ayrımı gözden kaçırarak bilinci doğasallaştırmak suretiyle bütün içerikleriyle bilinç ve ideler alanını doğasallaştıran bir tutum içine girmesidir(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 1995, s. 38). Natüralist doğa bilimleri, araştırdığı nesnelere, önceden belirlenmiş yasalara uygunlukları açısından inceler. Bundaki asıl gaye şudur: İkincil olan arızî durumları bir kenara bırakıp subjektifliği terk etmek ve birincil niteliklere sınımsız bağlı kalmaktır(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 1995, s. 53). Ancak Husserl'e göre bunun bir istisnası vardır. Ona göre estetik ve pratiğe yönelik alanlarda, bu tür evrenselci bir teorik dünya tavrını bulmak mümkün değildir. Bu alanlara örnek olarak sanat, teoloji ve hukuk gibi daha çok bireyselciliğin ön planda olduğu alanlar, örnek olarak verilebilir(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 1995, s. 54).

Bu konuya yönelimsellik açısından yaklaşıldığında, bütün bir evrensellik şekillerinin problemleri olduğu görülür. Yönelimsellik durumlarında bireysellik ve tekillik önceliklidir. Bu açıdan herhangi bir evrensel kuralı takip etmek zordur. Çünkü bu evrensel kuralı koyan açısından ve onun yönelimselliği açısından meseleye yaklaşıldığında, kuralın kapsadığı bütün örneklerin, bu kurala uygun örnekler olduğunun yönelimsel olarak kastedilip kastedilmediği açık değildir. Bunu en iyi şekilde Wittgenstein'in bir matematik kuralı ortaya koyan kişinin, bu kuralın bütün

örneklerini yönelimsel olarak kastetmesinin olanaksızlığı yönündeki çıkarımında net bir şekilde görebiliriz(Alpyağıl, 2013, s. 11-12).

Fenomenolojinin temel kabulü olan bilincin yönelimselliği ve geçişliliği (transitive), bütün bir bilinç durumlarının tamamı için geçerli bir durum değildir. Çünkü bilinç durumlarının hepsinin aynı şekilde yönelimsel ve geçişli olduğu doğru değildir. Mesela üzüntü verici bir şeyin hatırlanmasında, onu hatırlamakla onu ilk deneyimlemek farklı şeylerdir ve farklı yollarla gerçekleşir. Daha da önemlisi, bir şeyin bilinci, bazı durumlarda diğerlerini gerektirir. Hatırlamadan üzülemem ama üzüntü olmaksızın hatırlarım. Aynı şekilde direkt olarak algılamadığım bir şeyi hatırlayamam ama hatırlama olmaksızın algılayabilirim. Ayrıca bütün yönelimsel deneyimler, bir ben bilincini gerektirir. “*Cogito ergo sum*” Husserl fenomenolojisinin temel önermesidir. Dolayısıyla bilincin yönelimselliğinde nesne ve özne durumları önemlidir(Ryle, 1976, s. 21-22).

Fenomenolojik bağlamda görü, sezgiyle o görünümün taşıyıcısı, yani ifade arasında bir ayırım yapar. Bilincin yöneldiği şey, cümle içeriği olarak tam ifade edilmeyip taşınmayabilir. Dolayısıyla öncelik zihinsel yönelimdedir. Dilsel ifade yönelimin taşıyıcısıdır. Bu durum özellikle Analitik Felsefe geleneğinde dilsel ifadelerin yönelimselliği bağlamında incelenerek anlam alanında önemli analizlere kapı açması açısından da dikkate değerdir.

Yukarıda anlatılan yönelim durumlarını dikkate alarak yapmış olduğu tasnifler neticesinde Husserl, fenomenolojiyi ikiye ayırır. Ona göre fenomenoloji, soyut öz bilimleri ve içerikli öz bilimleri olmak üzere iki türün sahibidir. Soyut öz bilimlerinin örnekleri cebir, mantık ve aritmetik gibi alanlara ait bilimlerdir. İçerikli öz bilimlerinin örnekleri ise geometri, fizik ve fenomenoloji gibi bilimlerdir(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 1995, s. 13). Dikkat edilirse Husserl, fenomenolojiyi, içerikli öz bilimleri arasında sayar. Ona göre fenomenolojinin genel karakteristiği betimleyici olmasıdır.

Tıpkı bunun gibi fenomenolojide de özler alanı, ikiye ayrılır. 1. İmanent (içkin) özler alanı 2. Transandantal (aşkın) özler alanı. Fenomenolojinin konusu immanent özler alanıdır. Bu alan, bilinçte olan, doğrudan bilince verilmiş özlerin alanıdır. Asıl bilgi, immanent özlerin bilgisidir. İmanent özler, salt bilince ait özlerdir. Transandantal özler alanı, reel varlıklara ait özler alanıdır. Bu alan, saf ben'in dışında olan, ona aşkın olan bir alandır. Transandantal özlerin alanı, göreceli varlık alanı olan reel varlıklar alanını imler(Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, 1995, s. 15).

Fenomenolojinin yönelimsel bilinç varlığı dediği şeyin, algısal çerçeve olmaksızın ya da Kantçı anlamda, kavramlar olmaksızın kör olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak fenomenolojik anlamda, yönelimsel zihni nesnelere, algı ile içten bir bağlantı içinde olduğu söylenmelidir(Taylor, 1976, s. 233). Algı konusunda şunun da altı çizilmelidir ki empirisistlerin anladığı anlamdaki bir algı teorisi, bizi asla “anlam” alanına götüremez. Algılanan herhangi bir nesneye, o nesnenin sahip olduğu anlam, özü itibariyle deneysel olmayan zihin ve zihinsel işlemler sayesinde kazandırılır. Bu anlamda anlam alanında, empirisist yol ya da duyusal algı yanıtıcıdır(Taylor, 1976, s. 235).

Bu hususta şu söylenilebilir: Algı nesnelere, algılayan zihin tarafından sürekli değiştirilerek ve bir önceki algı nesnesinin aynılığı geçersiz kılınarak algılanır. Algı objelerinin ya da fenomenal nesnelere bu geçersiz kılımları, aslında, onların anlamlarındaki değişimdir. Fenomenal bir nesneden bahsettiğimiz her yerde, biz, sadece onun belirli bir büyüklük, renk ve şekil ya da bir yapı içindeki fiziksel bir ifadeyi gerçekleştiren özellikleri hakkında konuşmayız. Biz, aynı zamanda son bulmuş bir arzunun sahibi, belirli bir görüşün sahibi olarak red ya da onay, bir nesne ya da

olayın başlangıcı ya da sonu hakkında konuşuruz. Yani fenomenal nesnelere, sade bir bilincin gerçekleşimi olarak alınmazlar. Onlar, algılayanların hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Onların anlamları, olaylarla ve insanlarla ilişki kurmalarıdır. Fenomenologların da dediği gibi, onlar, kendilerinin ötesindeki bir alana göndermede bulunurlar. Bu sebeple de onlar, anlamla yüklüdürler(Taylor, 1976, s. 218). Bizim anlamlı her algımız, dünya ile ilişkili olan bir algıdır. Dünyadaki her hangi bir şeyle ilişkili olmayan, anlık algılarımız, anlama hususunda suskundur. Fakat bu tür algılar fenomenolojik açıdan zihindeki, o şeylerle ilgili bir refleksiyondur. Fenomenolojinin “bilinç, bir şeyin bilincidir” şeklindeki genel formundan, bir yönelimsellik tezi geliştirmek için, algının objesi her ne olursa olsun anlamlıdır şeklindeki özel formula ilgili kuralın kabulü gerekir. Fakat şu bir gerçektir: Zihindeki objelerin bazı anlamlara sahip olduğu doğrudur. Fakat anlamlı her şeyin nesnel bir objesinin olduğunu söylemek tuhaftır. Şöyle ki, hissetmek, sevmek, öfkelenmek gibi duyguların zihinde bulunduğu söylenilemez. Yani zihnin anlamlı datalarının bir şeyin parçaları olarak anlama sahip olduğu söylenir. Anlamlı olmayan bir algı tezi geliştirmek, bu anlamda, algıdaki aşkın olandan içkin olanın ayrıldığı bir teori geliştirmek anlamına gelir. Dolayısıyla böyle bir teorideki bilinç anlayışındaki bilincin tamamının, bir şeyin bilinci olamayacağı açıktır(Taylor, 1976, s. 220-221). Bu ve benzeri eleştirilere fenomenolojinin verdiği tatmin edici bir cevap yok gibidir.

Fenomenolojideki öz düşüncesi, zihinde inşa edilmiş şeylerin farklı türlerinin saf sezgisi yoluyla elde edilmiştir(Taylor, 1976, s. 221). Fenomenolojinin anahtar kavramı Husserl’in Brentano’dan aldığı yönelim (intentionalite) kavramıdır. Husserl, yönelimin anlamını radikal bir şekilde değiştirmiştir. Brentanodaki empirizmin rafine bir şeklinin varlığıyla birlikte Husserl, yönelimselliği, empirizmden koparmıştır. Modern teorilere göre yönelimsellik, “anlamlı olan her bir bilinç nesnesi” olarak tarif edilebilir. Yönelimselliğin söz konusu olduğu her yerde, algı gündeme gelir. Çünkü bilinç algı olmadan düşünülemez. Algı ise empirik yöne sahiptir. Bu tanımın daha açık hale getirilmesi için algı üzerine yoğunlaşılması gerekir. Zira burası son derece önemlidir. Çünkü kendisini empirisist geleneğin dışında konumlandıran fenomenoloji, geniş bir biçimde algı üzerine yoğunlaşmıştır. Aynı şekilde o, algıyı, meşru olmayan bir biçimde, bütün zihinsel edimlerin bütün şekilleri için model olarak almıştır. Bu tezin kısa bir şekli şudur: Algının objesi olan her şey anlamlıdır. Bu teze şöyle bir eleştiri getirilebilir: Bu söylenenler, algıyı, sadece maddî nesnelere ilişkisi olan bir algı modelinin konusu yapmıyor mu? Bu bağlamda bu tez, bir nesnenin maddî nesnelere daha fazla, değerler alanıyla ilgili zihnin organik hayatındaki temel rolünü göz ardı etmektedir. Bu itibarla bu tez, klasik empirizmin “fiziksel objeler olmaksızın zihnin organizminden bahsedilemez” ön kabulüne dayanır. Bu ön kabul, modern psikolojideki davranış ve algıyı, tarafsız bir eylem ya da uyarana verilen tepki olarak tanımlar. Bu gibi tanımlar, algının, zihinsel davranışları açıklayan tanımlarını geçersiz kılması açısından, davranıştaki algıyı aşan durumların önemini ikinci plana atmıştır(Taylor, 1976, s. 217-218).

Yönelim kuramının Brentano düşüncesindeki kullanım alanı ile Husserl tarafından kullanım alanı farklıdır. Brentano, yönelim kavramını, bazı immanent fenomenlerin bir özelliği olarak düşünürken Husserl, bu kavramı bütün fenomenlerin bir özelliği olarak düşünmüştür. Bu düşünüş şeklinin sakıncası, transandantal olan ile immanent olan arasındaki ayrımsal farkın ortadan kalkması olmuştur(Taylor, 1976, s. 221).

Fenomenolojik indirgemenin önce “yönelimsel yaşantı”nın olması gerekir. Bu yönelimsel yaşantılar, ruhsal kaynaklı bilinç olaylarıdır. Onlar a priori bir özellik taşırlar. Yönelimsel yaşantılar bir şeyin bilincinin yaşantılarıdır. Böyle olduklarından dolayı olgusal ya da psikolojik bir özellik taşımayıp objektif varlık olarak vardılar.

Brentanonun anladığı şekilde yönelimsellik, her tür psişik yaşantı olarak keyfilikleri içinde barındırır. Husserl, bu bağlamda böyle bir yönelimsellik anlayışının halüsinasyonlara, derin yanlış algılara ve kurguya (fiction) sebep olacağını görmüştür. Bundan kurtulmak için yönelimselliği, cogitonun temeli haline getirmeye çalışmıştır.

3. FENOMENOLOJİ VE ANALİTİK FELSEFE: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

İlk bakışta okuyucu, bu iki gelenek yani fenomenolojik gelenek ve analitik gelenek arasında nasıl bir benzerlik kurulacağı yönünde şüpheli bir yaklaşım içinde olsa da uzlaşmaz görülen bu iki geleneğin bazı hususlarda birbirine ne kadar benzer olduğu görülecektir. Gerçekten de bu iki gelenek, felsefi tutum açısından birbirlerine taban tabana zıt gibi görülür. Çünkü fenomenolojinin üzerinde ısrarla durduğu ve onu karakterize eden iki şey idealist bir felsefe geleneği olması ve şiddetli bir natüralizm karşıtlığıdır(Moran, 2001, s. 420). Analitik gelenek açısından ise idealizm, uzaklaşılması gereken bir tutum iken natüralizm, şiddetle savunulması gereken bir konu olmuştur. Bu anlatılan hususlar, fenomenoloji ile analitik geleneğin ayrı kulvarlarda ve uzlaşmaz iki gelenek tipi olarak algılanmasına sebep olmuştur.

Bu konu ile ilgili diğer bir husus ise bu iki geleneğin bir birinden tamamen farklı metodolojik bir tutum içinde olmalarıdır. Analitikçiler daha çok bilimsel metotların yanında dururken fenomenologlar ise transandantal metodolojileri kullanmışlardır. Yeri gelmişken bilimsel metodolojilerle transandantal metodolojiler arasındaki farkın ortaya konması gerekir. Şöyle ki, bilimsel metodolojilerin transandantal metodolojiler yanında dezavantajının olduğu söylenilebilir. Çünkü günümüzde bilimsel metotlar, hala giderilememiş çeşitli zorlukların kuşatması altındadır. Bunun yanında transandantal metodolojilerin, sınırsız izah türlerine sahip açıklamaların sahibi olduğu söylenebilir(Durfee, 1976, s. 5). Bu durum, transandantal metodolojileri, bilimsel metodolojilere göre daha avantajlı hale getirir.

Söz metodolojiden açılmışken hem analitik geleneğin hem de fenomenolojik geleneğin felsefi yöntemlerinde ilginç bir şekilde Kantçı elementleri kullandığı görülür. Özellikle fenomenolojide Kantçı elementlerin varlığı, metodolojik açıdan dikkate değer bir husustur. Kant'ı birçok noktada eleştirmesine rağmen fenomenoloji, bilimlerin bilimi olmak idealiyle birlikte, bilimlerin temeli ya da tecrübi durumların analizinde Kantçı bir program gerçekleştirmek ister. Şuranın da altı çizilmelidir ki Kantçı elementler ya da modern felsefi tutum olarak bilinen durum, fenomenolojiye özgü bir durum değildir. Ancak bu tutumun analitik çevrelerde olduğu kadar fenomenolojik gelenekte de kullanılmaya çalışılması, dikkate değer bir husustur. Analitik gelenek açısından felsefi soyutlamanın tortusunu gündelik dilde bulma gayreti, Kantçı ilgilerin muhteşem bir revizyonu olarak görülebilir. Fenomenolojik gelenek açısından ise lengüistik yapılarla deneyimin ön varsayılma teşebbüsü, Kantçı tutuma benzerliğin bir göstergesidir. Hem fenomenolojinin hem de analitik geleneğin Kantçı a priori yapılarla sahip olması, iki düşünce akımının empirik ilgilerinin bir sonucu olması bakımından açık hale getirilmesi gereken bir husustur(Durfee, 1976, s. 6).

Meseleye dil açısından yaklaşıldığında analitik geleneğin önemli bir temsilcisi olan Wittgenstein'in tıpkı fenomenolojik geleneğin önemli bir temsilcisi olan Husserl gibi mantığı temele alan bir felsefe türü içerisinde çalışmalar yaptığı söylenebilir. Her iki düşünürde de amaç, kesinlik problemidir. Yine aynı şekilde iki düşünürde de felsefe, kesin bilgiye ulaşma idealinin yoludur(Ricoeur, 1976, s. 89). Wittgenstein'in özellikle 1930'lardaki düşüncelerine yoğunlaştığımızda, onun, dilin ontolojisiyle birlikte "ontolojik" bir mantık hülyaları içinde olduğunu görürüz. Wittgenstein'in bu hülyasının Husserl düşüncesindeki maddi a priori ya da materyal a priori kavramıyla ilgisinin olup olmadığı konusunun incelenip ortaya konması gerekir(Hems, 1976, s. 62). Şöyle ki, Husserl ile Wittgenstein'in yukarıda bahsi geçen benzerliklerden ayrı olarak gündelik dil hususunda uzlaşmadıkları durumlar da vardır. Husserl'in dil anlayışına

baktığımızda gündelik pratik dilin doxa olarak geçici kabul edildiği ve değişmez-kesin bir bilgi açısından sağlam bir dayanak noktası oluşturmadığını görürüz. Wittgenstein için ise gündelik dil, sosyal gerçekleştirim ve sosyal edim açısından belirli bir etki, reaksiyon ve sorumluluğa adaptasyonun sahibi olarak alınır(Ricoeur, 1976, s. 93).

Ancak hiçbir ideal dilin aktüel olayları tüketmesi mümkün değildir. İdeal dil, bunun adı gündelik dil olsa bile, aktüel olguları evrensellik formu açısından yakalamada başarısızdır. Wittgenstein açısından felsefe, dilsel bir aktivitedir. Wittgenstein, bazı durumlarda, dilin bizzat kendisine, lengüistik olmayan bir temele sahip olan edimin bir parçası olması açısından bakmakla, fenomenolojik düşünceye yaklaşır(Ihde, 1976, s. 182).

Bütün bunlara ilaveten Husserl'in fenomenolojik gayreti ile iki ünlü analitikçi olan Moore ve Russell'in analiz kavramıyla gerçekleştirmeye çalıştıkları felsefi gayret arasında benzerliğin olduğunu söylemek te mümkündür. Şöyle ki, Husserl'in ilk çalışmaları, epistemolojik bağlamda yapılan çalışmalar olarak sözü geçen iki düşünürün analiz kavramıyla yapmaya çalıştıkları şeye benzer. Çünkü Husserl, bilme ve düşünce deneyiminin fenomenolojik olarak açık (clarification) hale getirilmesi ile ilgilenmiştir. Husserl, ömrü boyunca fenomenolojiyi her tür psikolojiden (ister empirik, ister genetik, isterse de Brentanocu anlamda deskriptif olsun) ayırma mücadelesi vermiştir. Onun epistemoloji ile olan ilgisini Neo-Kantçı bir projenin radikalleşmesi olarak görebiliriz. O, bu anlamda, genel olarak bilginin imkânı için uygun koşulları kurmaya çalışan biri olarak görülür. Bu durumun fenomenoloji ile analitik geleneğin benzerliği açısından önemi ise şudur: Husserl'in bahsi geçen bu Neo-Kantçı eğiliminin, Kantçı eğilimin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği Frege ve Viyana çevresi düşünürlerinin düşünceleri üzerinde büyük etkisi olmuştur(Moran, 2001, s. 419). Hatta Viyana Çevresinin oluşumuna etki eden sebepler arasında bu Neo-Kantçı tutumun var olduğunu söylemek mümkündür.

Bütün bu söylenenlerden sonra şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Birçok analitik filozof, tartışmalarında ve felsefi çalışmalarında fenomenologlarla ve onların çalışmalarıyla ilgilenmiştir. Tersine de doğrudur. Birçok fenomenolog da özellikle algı, bilinç, yönelimsellik gibi konularda analitik filozoflara benzer tutumda hareket etmişlerdir(Moran, 2001, s. 410).

Hem analitik felsefenin hem de fenomenolojinin kendi içinde önemli ayırım ve felsefi özelliklere sahip olduğu söylenmelidir. Mesela analitik felsefe, kendi içinde, gündelik dile vurgu açısından bu vurgunun önemine binaen çok farklı tutumlara ayrılmıştır. Benzer bir durum fenomenoloji için de geçerlidir. Fenomenolojiyi de kendi içinde dört guruba ayırmak mümkündür. 1) Temsilcilerinin Husserl'in ilk dönemi, Adolf Reinach, Herbert Spiegelberg, Karl Schuhmann'ın olduğu realistik fenomenoloji. 2) Olgunluk döneminde Husserl, Gurwitsch, Becker'in temsil ettiği constitif fenomenoloji. 3) Heidegger, Arendt, Sartre, Merleau-Ponty ve Michel Henry gibi düşünürlerin temsil ettiği ekzistansiyel fenomenoloji. 4) Gadamer, Ricoeur gibi düşünürlerin temsilcisi olduğu hermenötik fenomenoloji(Moran, 2001, s. 418). Ancak her iki gelenekte henüz teşekküllerini sağlayıp oluşumlarını tamamlamış değillerdir. Her iki gelenek için de belirli bir sınır durumu varsayılmadığı için iki gelenek de ister istemez benzerlik ve farklılıkların olması mümkündür(Duefee, 1976, Introduction 2).

Her iki gelenekte ortak köklerden hareket eder. İkisi de felsefenin a priori deskriptif bir disiplin olduğu görüşünü paylaşır ve her ikisi de mutlak psikolojizm ve idealizmin karşısında yer alır. Ancak anlaşamadıkları konu, analitik düşüncenin natüralizme vurgu yaparken fenomenolojinin natüralizmin karşısında yer almasıdır(Moran, 2001, s. 409).

Her iki felsefî geleneğin de modernizmin çocuğu olduğu söylenebilir. İkisinde de temel amaç spekülâtif felsefî geleneği sonlandırmaktır. Felsefeyi metafizikten arındırmak suretiyle bilime yaklaştırmak, her iki geleneğin de tutkulu istekleridir. Her ikisi de bunun yolunun felsefeyi bilimsel bir karaktere büründürmekle mümkün olduğunu kabul eder. Ayrıca her ikisi de Hegelci spekülâtif idealizme aşırı derecede düşmandır. Her iki gelenek te anlamı merkeze alır. Anlam alanına zihin, bilinç ve yönelimsellik açısından yaklaşılmaya çalışılır(Moran, 2001, s. 413-415). Hatta daha radikal bir şekilde şu söylenilebilir: Hem analitik felsefenin hem de fenomenolojinin ortak özelliklerinin en önemlisi, felsefî araştırmanın temelini anlam alanının oluşturduğu yönündeki ön kabulleridir. Kelimelerin şeylerle, önermelerin dünyayla ve hepsinin yönelimsellikte olan ilgisi analitik felsefe ile fenomenolojinin ortak alanlarını oluşturur(Durfee, 1976, s. 2).

KAYNAKÇA

- Alpyağıl Recep, Kimin Tarihi? Hangi Hermenötik: Kur'an'ı Anlama Yolunda Felsefi Denemeler I, İz Yayınları, İstanbul 2013.
- Durfee Harold A., *Analytic Philosophy And Phenomenology*, Martinus Nijhoff - The Hague, Netherlands, 1976, ss. 1-13.
- Hems John M., *Husserl And/Or Wittgenstein, Analytic Philosophy And Phenomenology*, ed. Harold A. Durfee, Martinus Nijhoff - The Hague, Netherlands, 1976, ss. 55-86.
- Husserl Edmund, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev. Harun Tepe, İlim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003.
- , *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, çev. Tomris Mengüşoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.
- Ihde Don, *Some Parallels Between Analysis And Phenomenology*, *Analytic Philosophy And Phenomenology*, ed. Harold A. Durfee, Martinus Nijhoff - The Hague, Netherlands, 1976, ss. 179-189.
- Lyotard Jean-François, *Fenomenoloji*, çev. İsmet Birkan, Dost Kitapevi, Ankara 2007.
- Moran Dermot, *Analytic Philosophy and Phenomenology, The Reach Of Reflection: Issues For Phenomenology's Second Century*, edited by. Steven Crowell, Lester Embree and Samuel J. Julian, Florida Atlantic University ; The Center for Advanced Research in Phenomenology, 2001, ss. 409-433.
- Pettit Philip, *On Phenomenology As A Methodology Of Philosophy*, *Linguistic Analysis And Phenomenology*, ed. Wolfe Mays and S. C. Brown, The Macmillan Press Ltd., London, 1972, ss. 241-255.
- Ricoeur Paul, *Husserl And Wittgenstein On Language*, *Analytic Philosophy And Phenomenology*, ed. Harold A. Durfee, Martinus Nijhoff - The Hague, Netherlands, 1976, ss. 87-95.
- Ryle Gilbert, *Phenomenology*, *Analytic Philosophy And Phenomenology*, ed. Harold A. Durfee, Martinus Nijhoff - The Hague, Netherlands, 1976, ss. 17-28.
- Taylor C., *Phenomenology And Linguistic Analysis: I*, *Analytic Philosophy And Phenomenology*, ed. Harold A. Durfee, Martinus Nijhoff - The Hague, Netherlands, 1976, ss. 217-230.